

ВИМОГИ ДО ЛІНГВІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕКСТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті розкрито особливості навчальної екскурсії як одного з ефективних педагогічних методів у ході вивчення української мови як іноземної. Описано етапи роботи над лінгвістичним матеріалом навчальних екскурсій.

Ключові слова: навчальна екскурсія, методика навчання української мови як іноземної, інтенсифікація навчання.

Процес опанування необхідними для спілкування іноземною мовою навичками є досить довгим і складним. Щоб практично володіти розмовною мовою, необхідно пройти шлях від свідомого розуміння і міцного засвоєння усіх засобів мови до оволодіння ними. Такі навички повинні бути доведені до автоматизму у вживанні. Тому актуальним є питання інтенсифікації процесу навчання іноземній мові. Саме активна самостійна пізнавальна діяльність особистості виступає рушійною силою її інтелектуального та професійного зростання. Інтенсифікація навчального процесу передбачає досягнення бажаних результатів за рахунок зміни якісних чинників, зокрема, шляхом напруження внутрішніх інтелектуальних сил особистості в процесі пізнавальної діяльності [4: 4—5; 7: 3—4; 8: 161].

У зв'язку з поширенням світових інтеграційних процесів, розвитком всесвітньої транспортної та туристичної систем широкого розповсюдження набуває активний і навчальний туризм. Тому актуальною є необхідність вдосконалення існуючих та розробки новітніх теоретичних і методичних основ застосування цього виду навчальної діяльності. Перед усім слід з'ясувати його відмінності й переваги, визначити місце в загальній системі форм організації навчання на різних етапах вивчення української мови як іноземної. Таке навчання передбачає обов'язкову краєзнавчу аспектизацію, завданням якої є задоволення естетичних, комунікативних, пізнавальних та професійних інтересів студентів-іноземців, підтримка мотивів-стимулів до здійснення мовленнєвої діяльності. Вимоги сьогодення вимагають від викладачів пошуку нових напрямків відбору й презентації краєзнавчої інформації, бо сформованість комунікативної компетенції у володінні українською мовою можна забезпечити як формуванням мовних навичок, так і засвоєнням певної предметної, супутньої та фонові інформації.

Сучасна методика навчання іноземних мов користується багатьма видами аудиторного й позааудиторного навчання, методично доцільне використання яких сприяє інтенсифікації навчального процесу, підвищенню його ефективності. Одним із таких продуктивних видів позааудиторного навчання українській мові як іноземній є навчальні екскурсії. Найважливішим психолого-методичним принципом навчання під час екскурсій є максимальне використання всіх можливих засобів впливу на свідомість студента – це не тільки одночасне зорове й слухове сприйняття, але й вплив на вольове та мимовільне оволодіння мовою. Також це максимальна опора на мислення, емоції та інші процеси, що взаємодіють із процесом сприйняття.

Метою пропонованого дослідження є виявлення ефективності використання навчальних екскурсій для інтенсифікації вивчення української мови як іноземної. У зв'язку з цим слід з'ясувати функцію й місце навчальної екскурсії у процесі навчання та особливості етапів роботи над матеріалом навчальної екскурсії.

Під навчальною екскурсією розуміємо форму організації педагогічного процесу, спрямовану на вивчення студентами поза межами навчального закладу і під керівництвом викладача явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання. **Навчальні екскурсії** організовують з метою формування уміння спостерігати за навколишнім світом, сприяння розвитку наукового мислення, інтересу до вивченого матеріалу, ознайомлення з культурно-суспільним надбанням нашого народу, національними традиціями [5]. Екскурсія є складною формою навчально-виховної роботи. Вона, як зазначає Н.П. Волкова [2], відкриває можливості для комплексного використання методів навчання, збагачує студентів знаннями, допомагає виявити практичну значимість знань, сприяє ознайомленню учнів з досягненнями суспільства в різних галузях, є ефективним засобом виховання, зокрема емоційної сфери.

Під час навчання української мови як іноземної навчальні екскурсії сприяють розширенню й поглибленню знань, умінь і навичок в оволодінні українським мовленням, збагаченню словникового запасу; стимулюють високу мотивацію вивчення української мови як іноземної. Такі екскурсії

різняться: за змістом (краєзнавчі, мистецькі, історичні, географічні та ін.); за часом (короткотермінові, тривалі); за черговістю під час навчального процесу (попередні, або вступні, супровідні, завершальні) та ін. Об'єктами навчальних екскурсій є установи культури і мистецтв (музеї, виставки), храми, історичні місця і пам'ятки тощо.

Виділяємо такі етапи роботи над матеріалом навчальної екскурсії, метою яких є формування рецептивних і продуктивних навичок та вмінь.

I. Етап попереднього лінгво-змістового орієнтування передбачає теоретичну та практичну підготовку перед опануванням студентами навчального матеріалу. Викладач заздалегідь знайомиться з об'єктом екскурсії, визначає її дидактичний зміст. Через інструктаж, завдання якого полягає в ознайомленні студентів з метою і змістом екскурсії, викладач характеризує об'єкт, зацікавлює ним, повідомляє про план екскурсії, за потреби – накреслює маршрут-схему. Доречно ввести імена та прізвища, ознайомити з деякими реаліями – тобто мотивувати інтерес до екскурсії, наприклад:

Kijów jest miastem, w którym każdy znajdzie coś dla siebie. Miłośnicy zabytków odnajdą tu niesamowitą atmosferę przeszłości, skrytą pod złotymi kopułami cerkwi, unoszącą się wśród licznych parków, skwerów i wzgórz naddnieprzańskiej stolicy. Sobór św. Włodzimierza jest najwspanialszym pomnikiem, jaki wystawiono św. Włodzimierzowi i jego największemu dziełu, jakim okazał się być Chrzest Rusi w 988 r.

Практика застосування в навчальному процесі екскурсій дає можливість визначити такі уміння, потрібні для їх проведення під час навчання української мови як іноземної:

- розуміння окремих лексичних одиниць і сталих висловів української мови,
- знання реалій суспільного й культурного життя України, її історії,
- розуміння інтернаціональної лексики,
- прогнозування змісту за назвою екскурсії,
- уміння зрозуміти основний текст,
- уміння коротко переказати почуте.

Підготовка та проведення навчальних екскурсій у першу чергу має на меті збагачення словникового запасу іноземців лексикою, що використовується у стандартних мовленнєвих ситуаціях; лексикою, яка висвітлює окремі розділи курсу української мови як іноземної; яка містить національно-культурні компоненти; лексикою суспільно-політичного спрямування й науково-інформативною тощо.

II. Етап цілісної адаптивної рецепції.

На цьому етапі відбувається проведення екскурсії, в якій звучить значна кількість невідомих лексичних одиниць. Маршрут має бути таким, щоб тривалість подорожі не перевищувала двох годин, не враховуючи витраченого часу на проїзд до місця проведення екскурсії (тривалі екскурсії надто втомлюють). Слід також передбачити можливість перерви для відпочинку – через годину після початку екскурсії.

Проведення екскурсії передбачає послідовний розгляд її об'єктів, визначення головного для отримання необхідної інформації. Студенти спостерігають, запам'ятовують, роблять нотатки, запитують. Тому під час екскурсійної розповіді доцільно використовувати суміщену семантизацію, коли екскурсовод шляхом перекладу або тлумачення розкриває значення невідомих лексичних одиниць, дібраних відповідно до знань студентської аудиторії. Такий адаптований підхід дозволяє працювати на всіх рівнях оволодіння українською мовою як іноземною. Суміщена семантизація може бути такою:

Коли над Дніпром побудували монумент князеві Володимиру – хрестителю Русі, побожні кияни дивувалися: Володимир ідолів скинув, а сам нині як ідол постає. Тому 1852 року почалося збирання коштів на будівництво собору на честь князя. Зодчий (słowo architekt w wyszukanej stylistycznie formie, jest to synonim tego słowa w dosłownym jego znaczeniu) (Спосіб семантизації – тлумачення). Іван Штрот запропонував звести (budowę) собор у величних візантійських формах, як за часів Володимира (Спосіб семантизації – переклад).

Основною вимогою до екскурсійних текстів є їх інформативність та цікава фабула. Посильність розуміння таких текстів визначаємо оптимальним поєднанням основної й додаткової інформації. Перше правило підбору екскурсійного матеріалу полягає в опорі на попередні знання слухача. Друге – це яскравість, неординарність змісту. Третє правило – незвичність форми викладу, його емоційність, використання різних стилів мовлення, бо швидке й міцне запам'ятовування найчастіше відбувається саме мимовільним способом.

Під час проведення навчальних екскурсій, спрямованих на вивчення української мови як іноземної доречно використовувати два основних види екскурсійних текстів – тексти-описи та

фабульні тексти. Тексти-описи (рекомендовані на початкових етапах вивчення мови) містять сукупність ознак екскурсійного об'єкта та фактів, що об'єднані загальною темою. Розуміння такого тексту залежить переважно від суми зрозумілих слів і фактів, які необхідно запам'ятати. Такі тексти повинні містити переважно прості речення й (залежно від рівня вивчення мови) однорідні члени речення. Складні речення мають бути малочисленими, використаними з метою вираження відношень зв'язку чи протиставлення. Багато, щоб кожне речення описувало тільки один факт.

На достатньому рівні володіння українською мовою як іноземною можна використовувати фабульні тексти. Характеризуємо їх динамізмом подій та вчинків персонажів, тому тут легко виділити головне й другорядне. Використання таких текстів допускає наявність складних синтаксичних конструкцій.

III. Етап синхронної рецептивно-продуктивної мовленнєвої діяльності на цілісно-фрагментарній базі передбачає завершення екскурсії відповідями на запитання щодо змісту екскурсії.

Оскільки навчальні екскурсії ефективно проводити на кожному рівні оволодіння українською мовою як іноземною, вони мають кардинально різнитися складністю текстів і завдань.

Нульовий рівень передбачає відсутність знань з української мови. Епізодичне використання українського мовлення під час екскурсій на рідній мові має на меті познайомити зі звучанням української мови та створити позитивні емоції, пов'язані з нею. Для цього потрібно створити почуття майбутнього успіху у вивченні мови, створити ореол легкості її вивчення. Як зазначає Олексюк О.Є., усвідомлення ситуації успіху, розуміння її значимості виникає у суб'єкта після подолання страху, невміння, незнання та інших видів труднощів [6: 198]. Таку мету можна досягнути шляхом активного використання співзвучної з рідною лексики, слів-інтернаціоналізмів та власних назв.

Так, під час екскурсії до Володимирського собору в Києві студентам, що прибули з Польщі, можна запропонувати прослухати окреме повідомлення про собор не рідною, а українською мовою (у повільному темпі):

Значну художню цінність мають внутрішні настінні розписи, які виконали 1885–1896 російські художники В.М. Васнецов, М.В. Нестеров, українські — В.Д. Замирайло, С.П. Костенко, М.К. Пимоненко, польські — П.О. Сведомський, В.О. Котарбінський, М.О. Врубель під загальним керівництвом професора А.В. Прахова.

В. Васнецову належить розпис головної нави собору, в якій, крім релігійних сюжетів, велике місце займали історичні композиції — «Хрещення Русі», «Хрещення Володимира», портрети канонізованих святих: Володимира, княгині Ольги та ін. М. Нестеров виконав «Різдво», «Воскресіння» і «Богоявлення» та ін. П. Сведомському належать композиції «Тамна вечерея», «В'їзд до Єрусалима», «Суд Пілата», В. Котарбінському — «Вознесіння» та ін. Орнамент, що вкриває вільний простір, виконали українські майстри, крім правої нави, яку розписав М. Врубель [1; 3: 94].

Завдання – після прослуховування тексту назвати загальні й власні назви, співзвучні з польськими, звернути увагу на відмінності у вимові споріднених слів. Студенти крім особових назв називають і такі:

«В'їзд до Єрусалима»	«Wjazd do Jerozolimy»
«Суд Пілата»	«Sąd Piłata»
«Тамна вечерея»	«Ostatnia wieczerza»
«Хрещення Володимира»	«Chrzest Włodzimierza»
«Хрещення Русі»	«Chrzest Rusi»
виконувати	wykonywać
історичний	historyczny
Ольга	Olga
орнамент	ornament
польський	polski
портрети канонізованих святих	portrety świętych kanonizowanych
професор	profesor
релігійний	religijny
Святий Володимир	Święty Włodzimierz

Собор Володимира	святого Włodzimierza	Sobór świętego Włodzimierza
стіна	ściana	
український	ukraiński	

Студентам, які володіють **базовим рівнем (А)** (елементарне володіння мовою), слід дати мовленнєві завдання репродуктивного характеру. На цьому рівні є розуміння окремих знайомих слів та простих фраз в повільному й чіткому мовленні. Навчальні екскурсії на цьому рівні мають на меті переводити пасивний словниковий запас студентів в активний, збагачувати його. Будуть доречними такі завдання:

1) назвати загальні й власні назви, співзвучні з польськими, а також слова, що не є співзвучними з рідною мовою;

2) переказати рідною мовою те, що зрозуміли з прослуханої оповіді;

3) повторити розповідь для слухачів рідною мовою;

4) звернути особливу увагу на відмінності у вимові споріднених слів двох мов.

Запитання після екскурсії мають на меті з'ясувати рівень розуміння студентами нового матеріалу. Питання слід формулювати так, щоб відповіді відображали весь екскурсійний матеріал у тій послідовності, в якій відбувалася екскурсія:

- Про що розповідь, яку ви послушали?

- Хто автори проекту Володимирського собору?

- Коли збудовано собор?

- Як пояснити друзям, де розташований Володимирський собор?

- Які особливості його архітектури?

- Які художники розписували собор?

- Яке значення Володимирського собору в сьогоднішній Україні?

IV. Етап репродуктивно-продуктивної мовленнєвої діяльності на цілісно-фрагментарній базі передбачає уточнення, систематизацію, узагальнення одержаних під час екскурсії вражень, спостережень. обов'язковим є аналіз підсумків навчальної екскурсії – усне опитування, використання даних під час наступних занять, короткий переказ, який вже дозволяє об'єм знань на **середньому рівні (В)** (самостійне володіння мовою, розуміння іноземного мовлення в межах літературної норми). Студентам корисно доручати індивідуальну роботу – самостійну підготовку окремих матеріалів для проведення екскурсій. Таке завдання передбачає вивчення україномовної літератури з теми, вибір необхідних даних, уміння побудувати розповідь українською мовою та вивчення напам'ять екскурсійного матеріалу.

Завдання після навчальної екскурсії:

1) переказати окремі епізоди,

2) окреслити план розповіді,

3) тезисно переказати,

4) переказати матеріал від першої (третьої) особи,

5) коротко висловити власну думку з приводу почутого.

Особливістю таких переказів буде їхнє значне скорочення, зменшення обсягу студентами, що пояснюється побіжним первинним ознайомленням з текстом. За потреби наслідки екскурсії оформлюють у вигляді стендів, плакатів чи альбомів.

Після екскурсії доцільно провести повторне прослуховування тексту екскурсії в аудиторії з візуальною опорою для зняття лексико-граматичних труднощів у розумінні тексту – пояснення нових слів і граматичного матеріалу, опрацювання вимови слів. Під час цієї роботи відбувається доосмислення тексту.

V. Етап продуктивної мовленнєвої діяльності на цілісно-змістовій базі має на меті контроль розуміння екскурсійного тексту, обговорення його змісту й навчання смислового усвідомлення інформації.

На цьому етапі доречно виконувати вправи продуктивного характеру – переказ тексту від імені третьої особи, від імені історичних постатей чи дійових осіб. Такі завдання забезпечують системність роботи над лінгвістичним матеріалом навчальних екскурсій та сприяють інтенсифікації навчання української мови як іноземної на середньому й високому рівнях.

На **високому рівні (С)** студенти вже вільно володіють українською мовою як іноземною. Це рівень професійного, досконалого мовлення, коли студенти можуть без підготовки висловлювати свої думки завдяки володінню значним обсягом лексичних одиниць. Тут доречними будуть такі завдання:

1) переказати екскурсійний матеріал своїми словами,

2) прокоментувати почуте у світлі історичних подій та сьогодення,

3) узагальнити матеріал декількох екскурсій і охарактеризувати особливості архітектури історичних пам'яток певної епохи.

Підсумки екскурсій можуть бути проведені у формі конференції, під час якої студенти звітують щодо виконання запропонованих раніше завдань (проектів), або диспуту, коли студенти висловлюють власну позицію щодо побаченого та почутого.

Використання навчальних екскурсій під час вивчення української мови як іноземної є надзвичайно ефективним видом навчальної діяльності – відвідання історичних і культурних пам'яток надає йому актуальності та неповторності, є потужною мотиваційною рушійною силою для вивчення іноземної мови. Екскурсії допомагають знайомству студентів з особливостями життя в Україні, сприяють збагаченню їхнього словника за рахунок побутової та спеціальної лексики. Таким чином реалізується положення про те, що найкращим є оволодіння мовою в природному мовному середовищі.

Аналіз особливостей проведення навчальних екскурсій під час вивчення української мови як іноземної засвідчує, що, застосовуючи таку форму навчання, необхідно враховувати етап вивчення мови та вікові особливості слухачів курсу; структурувати екскурсії з урахуванням кінцевої мети навчання мови; текстовий матеріал екскурсій та система завдань і вправ повинні відображати особливості української мови та відмінності її від рідної мови студентів.

Серед позитивних результатів навчальних екскурсій виділяємо:

1) подолання психологічного бар'єру під час спілкування українською мовою як іноземною,

2) навчання національній специфіці мовленнєвої поведінки в природних умовах, що сприяє закріпленню стереотипів такої поведінки у свідомості та практичних навичок студентів,

3) розширення кола країнознавчих знань, які студент отримує безпосередньо з навколишнього середовища як через слово, так і візуально,

4) активізація механізмів мимовільного запам'ятовування, підкріпленого природними зоровими й слуховими навчальними подразниками, що викликані практичною потребою розуміння та використання мовного матеріалу,

5) лексичне значення нових слів, що позначають країнознавчі реалії, засвоюється в комплексі з усіма фоновими компонентами, якими є природна наочність,

6) темп та інтонацію українського мовлення студенти краще сприймають і засвоюють в атмосфері природного звучання,

7) зменшення фізичної втоми, характерної для аудиторних занять завдяки фізичній активності та нестандартній формі навчання.

Отже, використання навчальних екскурсій при вивченні української мови як іноземної є ефективним засобом в арсеналі прийомів інтенсифікації навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aleksander Strojny. Sobór św. Włodzimierza // Kijów. Miasto złotych kopuł — [Електронний ресурс]. — Режим доступу. — <http://www.studentnews.pl/serwis.php?s=51&pok=1210>.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : Посібник / Н. П. Волкова. — К. : Видавничий центр «Академія». — 2001. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу. — http://ebk.net.ua/Book/pedagogics/volkova_pedagogika/part3/3804.htm.
3. Володимирський собор // Київ : Енциклопедичний довідник. — К. : УРЕ. — 1981. — 704 с.
4. Жижко Т. А. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ В ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОМУ КОЛЕДЖІ (на матеріалі спеціальних дисциплін) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. А. Жижко; НПУ імені М. П. Драгоманова. — К., 2004. — 18 с.
5. Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Лист МОН № 1/9-61 від 06.02.08 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу. — http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2617.
6. Олексюк О. Є. Педагогічна технологія «Створення ситуації успіху» (за А. С. Белкінін) // Освітні технології : Навч.-метод. посібн. / О. М. Пехота, А. З. Кікченко, О. М. Любарська та ін.; За ред. О. М. Пехоти. — К. : А.С.К., 2004. — С. 197–214.
7. Практический курс украинского языка : учебник / М. Я. Плющ и др. — М. : ИПК МГЛУ «Рема», 2009. — 428 с.
8. Сасімова В. В. Проблеми інтенсифікації навчального процесу при вивченні іноземних мов на факультетах політичних наук та права / В. В. Сасімова // Політичні науки. Випуск 12. — С. 160–164. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу. — <http://bibl.kma.mk.ua/index.php?m=10&s=7&t=25>.

В статті описані особливості навчальної екскурсії як одного з ефективних педагогічних методів в процесі навчання української мови як іноземної. Описані етапи роботи над лінгвістичним матеріалом навчальних екскурсій.

Ключевые слова: учебная экскурсия, методика обучения украинского языка как иностранного, интенсификация обучения.

In the article the features of educational excursion are described as one of effective pedagogical methods in the process of teaching of Ukrainian as foreign. The stages of prosecution of linguistic material of educational excursions are described.

Key words: educational excursion, method of teaching of Ukrainian as foreign, intensification of teaching.